

פסחים פב: אמר לך: חטאת דאהרן כי האי גוונא נמי עיבור צורה לדורות בעיא, והתם - הוראת שעה היתה.
סנהדרין עח: ורבנן: מגדף הוראת שעה היתה
סנהדרין פ: תנא קמא יליף ממקושש, ורבי יהודה אומר: מקושש הוראת שעה היתה.

יומא טו:

אמר ליה: אין אומרים שם המפורש בגבולים.
 ולא?! והכתיב ועמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר, ואמר רב גידל: שגדלו בשם המפורש.?!
 הוראת שעה היתה.

כתובות יד - טו.

א"ר יוסי: מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה.
אמר רבי יוחנן בן נורי: אם רוב אנשי העיר משיאין לכהונה - הרי זו תינשא לכהונה.
 איתמר:

רב חייא בר אשי אמר רב: הלכה כרבי יוסי;
 ורב חנן בר רבא אמר רב: הוראת שעה היתה.

רש"י מסכת כתובות טו. ד"ה הוראת שעה

הך דרבי"נ צורך שעה היתה, או ראו שם שאר צידי היכר דברים להתיב, אבל לדורות - תרי רובי בעינן.

הגהות מיימוניות הלכות איסורי ביאה פרק יח הלכה יד [ה]

ודלא כפר"ח, דפ"י הוראת שעה היתה דבעינן שני רובי . . . אבל לדורות - סגי בחד רובא.

יבמות פט: - צ:

שלח ליה רב חסדא לרבה ביד רב אחא בר רב הונא: ואין ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה! . . .
 א"ל: שב ואל תעשה שאני . . .
 ת"ש:

אליו תשמעון - אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל - הכל לפי שעה, שמע לו.!
 שאני התם, דכתיב: אליו תשמעון.

וליגמר מיניה!

מיגדר מילתא שאני.

ת"ש:

בטלו - מבוטל, דברי רבי;

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו יכול לא לבטלו ולא להוסיף על תנאו. א"כ, מה כח ב"ד יפה?!

והא הבא דמדאורייתא בטל גט, ומשום מה כח בית דין קא שריבן אשת איש לעלמא?!

מאן דמקדש - אדעתא דרבנן מקדש, ואפקעינהו רבנן לקידושין.

א"ל רבינא לרב אשי: התינח דקדיש בכספא, קדיש בביאה, מאי איכא למימר?!

שויוה רבנן לבעילתו בעילת זנות.

ת"ש:

א"ר אלעזר בן יעקב: שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה - אלא לעשות סייג לתורה;

ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאוהו לב"ד וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך - אלא שהשעה

צריכה לכך;

ושוב מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה, והביאוהו לבית דין והלקוהו, לא מפני שראוי לכך - אלא שהשעה

צריכה לכך.?!
 מיגדר מילתא שאני.

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק יח הלכה ו

גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים עדים, וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם - הוראת שעה היתה, או דין מלכות היה, אבל הסנהדרין - אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה שמא נטרפה דעתו בדבר זה, שמא מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות שתוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמן מעל הגגות שמא כך זה יבא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג וכללו של דבר: גזירת מלך היא.

הקדמת הרמב"ם למשנה

יש לאותו נביא לעשות במצות מעשים שאין שום אדם זולתו רשאי לעשותם, כמו שאסביר. אם צוה לבטל איזו מצוה מכל מצות עשה, או שצוה לעבור על אזהרה מן האזהרות מכל מצות לא תעשה - חייבים לשמוע לו בכל דבריו; וכל העובר על דבריו - חייב מיתה בידי שמים; חוץ מע"ז.

והוא מאמר חכמים בתלמוד: בכל, אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה - שמע לו, חוץ מע"ז.

אבל בתנאי

שלא יקבע זה לדורות ויאמר שה' צוה בזה לעשות כך וכך לדורות עולם, אלא שיצוה הוראת שעה ובזמן מסויים בלבד. ושואלים את הנביא עצמו בעת שיצוה לעבור על מצוה מכל המצות שנצטוו בהם על ידי משה נביאו ע"ה, והוא עונה שעבירה זו אינה תמידית, אבל נעשנה עכשיו בלבד כדרך שעושים ב"ד בהוראת שעה, כמו שעשה אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ וכבר נבנה המקדש בירושלים, ומעשה זה יתחייב העושהו כרת אם עשהו שלא על פי נביא, וכבר הזהיר ה' עליו בכתוב באמרו השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה, וענש עליו כרת שנאמר במקריב בחוץ וכברת האיש ההוא מעמיו,

ואלו שאלוהו ע"ה כשהקריב בהר הכרמל ואמרו לו: מה תאמר, הנוכל לעשות כמעשה הזה לעולם? כי אז היה אומר שאסור, ושהמקריב בחוץ מחוייב כרת, אבל נעשה זאת עכשיו כדי לברר בכך שקרי נביאי הבעל ולבטל טענותיהם.

וכמו שעשה אלישע בצוותו לישראל במלחמת מואב לכרות עצי פרי, והוא אמרו וכל עץ טוב תפילו, וכבר הזהיר ה' על כך באמרו לא תשחית את עצה לדוח עליו גרזן, ולו שאלו את אלישע האם בטלה מצוה זו ומותר לנו להבא לכרות עצי פרי כשנצור על עיר - היה אומר: שאסור לעשות כן, אבל נעשה זאת עכשיו.

...

כמו שצונו ה' על ידי משה אליו תשמעון, ובא בקבלה בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה - שמע לו, חוץ מע"ז, שאם יאמר לנו עבדו היום בלבד לצורה זו, או קטרו לכוכב זה בשעה זו בלבד - הרי זה נהרג, ואין שומעין לו . . .

ומי שצוה לשבות הוא שצוה לקיים דברי כל נביא ומה שיקבע . . .

והנביא הזה עצמו שצונו במה שצונו לעשות ביום זה שהוא שבת, וקיימנו דבריו, אם יאמר שתחום שבת אלפים פחות אמה או אלפים ואמה ויחס הדבר מצד הנבואה לא שנראה לו בדרך העיון והדין - הרי זה נביא שקר ומיתתו בחנק. ועל דרך זו תדון בכל אשר יצוך הנביא.

וכל מה שתמצא במקרא מדברי הנביאים נגד מצוה מן המצות - הנה היסוד הזה מפתח לכולם.

ובזה בלבד נבדל הנביא משאר בני אדם בתורה, אבל בעיון ובדין ובחקירה בדיני התורה - הרי הוא כשאר החכמים הדומים לו שאינם נביאים, ואם יפרש איזה פירוש, ויפרש מי שאינו נביא פירוש אחר, ויאמר הנביא: "אמר לי ה' כי פירושי הוא הנכון" - אין שומעין לו, אלא אפילו אלף נביאים שכולם כאלוהו ואלישע פירשו איזה פירוש, ואלף חכמים וחכם פירשו היפך אותו הפירוש - אחרי רבים להטות, ועושים כדברי האלף חכמים וחכם, לא כדברי האלף נביאים המופלגים . . .

וכן אם אמר הנביא שה' אמר לו כי הפסק במצוה פלונית כך, ושדינו של פלוני הוא הנכון - הרי אותו הנביא נהרג לפי שהוא נביא שקר כמו שביארנו, לפי שאין תורה אחרי השליח הראשון ואין תוספת ואין גרעון, לא בשמים היא, ולא המחנן ה' אל הנביאים אלא המחנן אל החכמים בעלי הדין, לא אמר ובאת אל הנביא, אלא אמר ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט, וכבר האריכו חכמים בענין זה מאד מאד והוא הנכון.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ט**הלכה א**

דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים, אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו, ונאמר והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת - הא למדת שכל דברי תורה מצווין אנו לעשותן עד עולם, וכן הוא אומר חוקת עולם לדורותיכם, ונאמר לא בשמים היא - הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. לפיכך, אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצות לפי זמן היו - הרי זה נביא שקר . . .

הלכה ג

וכן אם יאמר לנו הנביא שנודע לנו שהוא נביא לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או על מצות הרבה בין קלות בין חמורות לפי שעה - מצוה לשמוע לו, וכן למדנו מחכמים ראשונים מפי השמועה בכל אם יאמר לך הנביא עבור על דברי תורה כאלוהו בהר הכרמל שמע לו חוץ מעבודת כוכבים, והוא שיהיה הדבר לפי שעה, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ וירושלים נבחרת לכך והמקריב בחוץ חייב ברת, ומפני שהוא נביא - מצוה לשמוע לו, וגם בזה נאמר אליו תשמעון, ואילו שאלו את אליהו . . .

רמב"ם הלכות ממרים פרק ב**הלכה א**

ב"ד גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו - הרי זה סותר וזן כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר: אל השופט אשר יהיה בימים ההם - איך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדוך.

...

הלכה ג

במה דברים אמורים? בדברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג לתורה אלא כשאר דיני תורה, אבל דברים שראו בית דין לגזור ולאסרן לעשות סייג, אם פשט איסורן בכל [ישראל] - אין בית דין גדול אחר יכול לעקור ולהתירן, אפילו היה גדול מן הראשונים.

הלכה ד

ויש לבית דין לעקור אף דברים אלו לפי שעה, אף על פי שהוא קטן מן הראשונים, שלא יהו גזרות אלו חמורין מדברי תורה עצמה, שאפילו דברי תורה יש לכל בית דין לעקור הוראת שעה. כיצד? בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על דברי תורה - מכין ועונשין שלא כדין, אבל אין קובעין הדבר לדורות ואומרים שהלכה כך הוא; וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה או לעבור על מצות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת, או להציל רבים מישראל מלהכשל בדברים אחרים - עושין לפי מה שצריכה השעה, כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצות לפי שעה כדי שיתקיימו [כולם] כדרך שאמרו חכמים הראשונים חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה.

...

הלכה ט

הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות, וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה, מהו זה שהזהירה תורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו? שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם בדבר שהוא מן התורה, בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה,

1. Guide for the Perplexed 3:34

Among the things that you likewise ought to know is that the Torah does not consider the isolated/individual, and the command was not given with a view to the minority of cases. Rather, in everything that it is desirable to accomplish, be it an outlook or a character trait or an action that is effective, only the things that are a majority are considered, and no attention is paid to something that rarely occurs, nor to the damage that will occur to an individual human because of that decree and Torah governance.

For the Torah is a Divine thing, and (therefore) you can learn (about it) from natural things, where the general utilities found in them include and necessarily entail private damages, as has been explained in our words and in the words of others.

On the basis of this distinction, you should not be astonished that the purposes of the Torah are not fulfilled in every individual. Rather, it follows necessarily that there will be people whom that Torah governance does not bring to perfection, as the forms of natural species do not achieve all that necessarily follows from them in each individual member of the species, for everything comes from one Deity and one Actor, were given from one Shepherd, and the reverse of this is impossible, and we have already explained that the impossible has a fixed nature that will never change.

Furthermore, on the basis of this distinction it would not be proper for the commandments to be influenced by the changing conditions of human beings and the times, in the way that the preparation of medicines is influenced, with each preparation specific to each individual in accordance with his mixture of humors at that particular time, but rather it is appropriate for Torah governance to be absolute and completely general, even though this will be negative for some people, and not negative for others, for if it were according to the individual there would be a loss for all, "and you would give your words by degrees!"

For this reason, it is inappropriate for matters in the Torah aimed at immediate purposes to be bounded by time or place, but rather the laws should be absolute and framed generally, as the Exalted said "the congregation – there shall be one statute for you etc", and their intent is the general utilities, which relate to the majority, as we have explained.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג עמוד א

דרש בר קפרא: איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה? בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך.

אמר רבא: אפילו לדבר עבירה.

[בעין יעקב ע"פ גליון הש"ס:

אמר רב פפא:

היינו דאמרי אינשי: גנבא אפומא דמחתרתא - רחמנא קרי]

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת ברכות פרק ט משנה ה

ואמרו ביצר טוב וביצר רע, ר"ל שישים בלבו אהבת הא-ל והאמונה בו אפילו בעת המרי והכעס והרוגז, שכל זה הוא יצר רע, כאמרם בכל דרכיך דעהו - אפילו בדבר עבירה.

רש"י

ככל דרכיך = אפילו לעבור עבירה – דעהו = תן לב: אם צורך מצוה הוא, כגון אליהו בהר הכרמל - עבור עליה.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות - שמונה פרקים פרק ה

וכאשר ישים האדם כוונתו מענין זה, יתבטל מפעולותיו ויחסר מדיבוריו הרבה מאד, כי מי שידבק בזאת הכוונה - לא יתעורר לפתח הכתלים בזהב, או לעשות ריקום זהב בבגד, אלא אם כן יכוון בזה להרחיב נפשו, כדי שתבריא, ויגורש חוליה ממנה, עד שתהיה בהירה וזכה לקבל החוכמות, כדרך שאמרו: "דירה נאה ואשה נאה ומטה מוצעת לתלמידי חכמים".

כי הנפש תילאה והמחשבה תעכר בהתמדת העיון בדברים הקשים; כמו שיתעייף הגוף בהתעסקו במלאכות המייגעות, עד שינוח וישקוט, ואז יחזור לשיווי - כן תצטרך הנפש גם כן להרגע, ולעסוק במנוחת חושים, כמו ההסתכלות בציורים ובדברים הנאים, עד שתסור ממנה הליאות, כמו שיאמרו: "כי חלשי רבנן מגירסא". וקרוב הדבר שעל זה האופן לא יהיו אלו רעות ולא פעולות הבל, רצוני לומר: ההתעוררות לעשיית הפיתוחים והקשטים בבנינים ובכלים ובבגדים.

ודע, כי זאת המדרגה היא מדרגה עליונה מאד וקשה, ולא ישיגה אלא מעט, ואחרי הרגל גדול מאד. וכשתזדמן מציאות אדם שזה עניינו - לא אומר שהוא למטה מן הנביאים, רצוני לומר: שהוא ינהיג כוחות נפשו כולם, וישים תכליתם ה' יתעלה לבד, ולא יעשה מעשה גדול ולא קטן, ולא ידבר מלה, אלא אם זה המעשה או זה הדיבור יביאו אל מעלה, או אל מה שיביא למעלה, והוא יחשוב ויתבונן בכל מעשה ותנועה, ויראה המביא הוא אל התכלית ההיא או אינו מביא, ואז יעשה. וזה הוא אשר דרש ממנו יתעלה שנכוון אליו באמרו: "ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך", רצוני לומר: בכל חלקי נפשך, שתשים תכלית כל חלק ממנה תכלית אחת, והיא: לאהבה את ה'.

וכבר זרזו הנביאים עליהם השלום גם כן על זה הענין, ואמרו: "בכל דרכיך דעהו", ופירשו החכמים ואמרו: "ואפילו בדבר עבירה",

כלומר: שתשים לפועל ההוא תכלית כלפי האמת, אפלו היתה בו עבירה בצד מן הצדדים. וכבר כללו החכמים עליהם השלום זה הענין כולו בקצר שבאמרים, והקיפו הענין הקפה שלימה עד מאד, עד שאתה, אם תבחן קוצר אותן המילים, איך הביעו זה הענין הגדול והעצום אשר כבר חברו בו חיבורים ולא הכילוהו - תדע שנאמר בכך אלוהי בלא ספק. והוא אומרם בציוריהם: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".

וזה הוא הענין אשר בארנוהו בזה הפרק. וזה שיעור מה שראינוהו ראוי להיזכר הנה לפי אלו ההקדמות.

השגת הראב"ד להלכות ממרים פרק ב הלכה ט

"הואיל ויש לב"ד לגזור ולאסור וכו'" - א"א: כל אלה ישא רוח, שכל דבר שגזרו עליו ואסרוהו לסייג ולמשמרת של תורה - אין בו משום לא תוסיף, אפילו קבעוהו לדורות ועשאוהו כשל תורה וסמכוהו למקרא, כדאשכחן בכמה דוכתי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא; ואם גרע לפי צורך שעה, כגון אליהו בהר הכרמל - אף זה דבר תורה הוא עת לעשות לה' הפרו תורתך, ולא תמצא איסור מוסיף אלא במצות עשה כגון לולב ותפילין וציצית וכיוצא בהן בין לשעה בין לדורות בין שקבעה בדבר תורה בין שלא קבעה.

נצי"ב שמות ל"ב:כ"ו

מי לה' אלי - אין הכוונה מי הוא שלא עבד עבודת כוכבים, שהרי רוב ישראל לא עבדו עבודת כוכבים, אלא מי יודע בעצמו שהוא אך לה' למסור נפשו וכל אשר לו לאהבת ה' וכבודו, וכן כאן כשרצה משה לעשות זה האופן לצורך השעה, חקר מי הוא שיוודע בעצמו שהוא אך לה', אז יכול לבטוח בו שלא יצא מכשול מדבר המסוכן הלז. . . כה אמר ה' וגו' - בודאי צוה הקב"ה לעשות כן, ומ"מ לא כתיב הדבור מפורש, משום שלא בא הדבור בדרך גזרה ואזהרה מפורשת, *שאי אפשר לגזור על האדם להיות באהבת ה' למעלה מטבע אנושי ולהגיע למצוה זו, ומעולם לא מצינו בתורה אזהרה בזה האופן. ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא (כה, כ). ולא דמי למצות קדוש השם, הנתם כך המצוה למסור עצמו למיתה בפועל, והיא אפשרית להעשות לשם גמול עוה"ב אפילו לא הגיע לאהבת ה' . . .

כל שאפשר למעט הסכנה עדיף, ובזה שיהיו מדקדקים להרוג דוקא איש את אחיו שחייב מיתה, יכירו כל ישראל שהם מופשטים מרצון עצמם בזה, ולא ימצאו גם המה לב לעמוד נגדם באשר יכירו שהמה כמלאכי מרום [הרחב דבר: ומזה יש ללמוד דהבא לרדוף את הרשע על דבר שחייב באמת, מ"מ יש להזהר שלא ירדפנו מי שהוא שונאו ומבקש רעתו, דרדיפת אדם הוא סכנה ושכיחא הזיקא, ואם הרדיפה באה בהנאת עצמו גם כן, גם הוא לא ינקה. פוק חזי מה שכתבתי בספר בראשית (כז, ט) על הא דאיתא בבראשית רבה (ז, ד) שנענש יעקב על צעקת עשו, ולא נענש על חרדת יצחק, היינו משום שעל חרדת יצחק ודאי הצטער יעקב הרבה אלא שמוכרח היה לכך, משא"כ בצעקת עשו נהנה יעקב, משום הכי נענש על זה, אע"ג שגוף הענין מה שרמה לעשו היה כשר ומוכרח . . .

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן קנד

. . . והנה בענין תגלחת בחול המועד, הגאון בנב"י קמא חא"ח סי' י"ג התיר לא' ההולך בין השרים (ע"ש בסוף התשובה) בהוראת שעה לגלח בחה"מ לסמוך אר"ת באם גילח ערב הרגל יגלח בחה"מ ע"י עני שאין לו מה יאכל ולחשדא לא חייש כמ"ש שם באורך, וחלקו עליו גאוני דורינו

שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - אורח חיים סימן צט

וע"ד אשר תמה על אשר ביארתי בספרי נודע ביהודה בחלק א"ח סימן י"ג להחזיק פסקו דר"ת בגילוח בחוה"מ נגד כל הפוסקים - . . . אבל אהובי, הואיל ודפק על פתחי - אגיד לו האמת בזה, וזמן רב הייתי פוסח על שתי השעיפים אם לפרסם דברים אלו בספר או לא, ואגיד ליה גופא דעובדא: זה שנים רבות כמו י"ב או ט"ו שנים נשאלתי דין זה הלכה למעשה לאחד שהיה נחוץ לו הגילוח בחוה"מ. ובררתי אז דין זה, ורשמתי לעצמי, ולהנשאל הסתרתי הטעם, ותליתי לו כאילו הוא הוראת שעה . . . והטעם כמוס בלבי, ולא אוכל לגלותו, אם יפציר לא אשיב.¹

RHS covers

1. משחרר עבדו* (שיטתי)
2. עשה דוחה לא תעשה - דין איסור עשה (מניעת הריון, למדות ורצון ה')
3. פטור אונן
4. פטור אשה
5. פטור סומא (פטור שוטה?)
6. בזבז ממון* (ישכיל עבדי)
7. מצוה הבאה בעבירה*
8. חטא בשביל שיזכה*
9. עבירה לשמה* (מקורות שלי?)
10. יש כח ביד חכמים (השווה כבוד הבריות?)
11. הוראת שעה
12. חלל שבת אחת* (מאמרי בענין משום איבה)
13. נזיר
14. היושב בתענית בשבת
15. שב ואל תעשה עדיף
16. מתוך שלא לשמה
17. מצוות צריכות כוונה